

Dénes Kiss – Lehel Peti (editori)

Etnicitate cotidiană

Studii despre comunități
minoritare din România

Dénes Kiss – Lehel Peti (editori):

**Etnicitate cotidiană.
Studii despre comunități
minoritare din România**

INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA
PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

CLUJ-NAPOCA, 2024

Lector: Szabó Á. Töhötöm, conferențiar univ. dr., Departamentul de Etnografie și Antropologie Maghiară, Universitatea Babeș-Bolyai

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Etnicitate cotidiană : studii despre comunități minoritare din România /

ed.: Dénes Kiss, Lehel Peti. - Cluj-Napoca : Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2024

Conține bibliografie

ISBN 978-606-8377-77-3

I. Dénes, Kiss (ed.)

II. Lehel, Peti (ed.)

392

Traducători: Rigán Lóránd
Tehnoredactare: Tipoteka Labs
Tipar: MEGA, Cluj-Napoca

© Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

Opiniile exprimate în textul de față aparțin autorilor și ele nu reflectă în mod obligatoriu punctul de vedere al ISPMN și al Guvernului României.

Pentru comenzi și alte informații:
E-mail: office@ispmn.gov.ro
Tel: 0040-364-116 261
Fax: 0040-364-103 177
<https://www.facebook.com/centrul.ispmn/>

Etnicitate și turism – cehii din Banat¹

Introducere

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, coloniștii cehi s-au stabilit, cu precădere, în munții împăduriți de pe cursul inferior al Dunării din partea de sud-vest a României. Izolarea de grad înalt, caracteristică acestor coloniști, a avut ca efect constituirea unei organizări culturale și comunitare închise (de exemplu, cu o endogamie ridicată). Baza subzistenței a fost, la început, exploatarea forestieră, pe lângă care, acolo unde permitea mediul natural, au încercat să se ocupe și de agricultură tradițională.

Înainte de schimbarea regimului, comunitatea cehă din România număra aproximativ 5.500 de persoane.² După 1989 are loc emigrarea tot mai accentuată a populației vorbitoare de limbă cehă și de religie romano-catolică. Recensământul din 1992 a numărat 5.797 de cehi în România, al căror număr a scăzut la 2.477 de persoane până la recensământul din 2011, ceea ce reprezintă o scădere de 57% în mai puțin de un deceniu. Cea mai mare comunitate de cehi trăiește în Eibenthal (Tisové Údolí), comună locuită de 310 persoane în 2011. Explicația acestei concentrări a populației constă în posibilitățile economice sporite și în pensiile de mineri, satisfăcătoare la nivel local.³ Între timp, populația a îmbătrânit și în această localitate, astfel încât probabil va ajunge la soarta localităților parțial populate sau ale căror case sunt folosite numai tranzitoriu, în perioada concediilor de vară, de către descendenții localnicilor de altădată.

Activitatea lui Václav Mašek, preot paroh din Eibenthal, depășește cu mult cadrele slujirii spirituale, dat fiind faptul că joacă un rol-cheie în prezervarea identității, a limbii și a conștiinței istorice de către comunitate. În decursul

- 1 Prima versiune a studiului de față a fost publicată în volumul: Jakab, Albert Zsolt – Peti, Lehel: *Etnicitate și turism – cehii din Banat*. În: *Idem* (ed.): *Cehii din Banat*. (Colecția Minorități) Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2018. 13–34.
- 2 Relatarea lui Václav Mašek, paroh din Eibenthal (*Cehii din Banat...* 2013).
- 3 Relatarea lui Václav Mašek, paroh din Eibenthal (*Cehii din Banat...* 2013).

vieții și a carierei, parohul, activ și în prezent, a putut asista la reducerea treptată a comunității cehe din România. El ne relatează din memorie datele demografice mai importante, referitoare la toate localitățile cehe. Potrivit relatării sale, populația satului Sumița era de 350 de persoane în 1968, cifră care a scăzut până în prezent la numai 50 de locuitori.⁴ Deoarece localitatea se află la o distanță mai mare de acele 5-6 sate cehe (Sfânta Elena/Svatá Helena, Gârnic, Ravensca, Bigăr, Baia Nouă, Eibenthal) care, deși sunt uneori mai greu accesibile și mai departe unele de altele, aparțin de aceeași micro-regiune, ea nu face parte din circuitul turiștilor care vin din patria-mamă.

Înapoierea este în mod clar perceptibilă la Sumița. Imaginea ferestrelor acoperite cu placaje, a porților și a ferestrelor bătute în cuie, a străzii principale acoperite cu buruieni, a perimetrelor caselor, a buruienilor care cresc înalt pe lângă porți și a salcânilor sălbăticiți trimite la ideea că decizia foștilor locuitori este pentru totdeauna. Datele comunicate de preotul paroh reflectă o imagine tristă despre Ravensca. În 1968, numărul de locuitori ai satului era de 380; populația a scăzut, între timp, la o cifră între 80 și 100.⁵ Mecanisme de depopulare au ajuns în stadiul cel mai avansat în aceste două localități.⁶

În unele localități – în Ravensca sau în localitatea menționată anterior, Șumița –, depopularea a ajuns să fie aproape completă. Străzile acestor sate sunt dominate de ordine și proporționalitate, dar și de caracterul artizanal și de ornamentarea discretă și sofisticată a satelor cehe. Coloritul reținut, dar minuțios, ornamentele florale și geometrice pictate manual, cu mare migală, pe porțile de lemn construite în fațadele stradale, reflectă simțul proporției, confortul și atenția pentru detalii. Porțile sunt blocate cu lacăt, obloanele ferestrelor sunt trase sau acoperite cu placaje și străzile satului sunt pline de buruieni.

Ce reflectă oare cifrele statistice? Ce fel de modele migraționale se manifestă aici și ce se întâmplă cu comunitățile de origine? Cum se transformă semnificațiile asociate cu locurile de origine în rândul emigranților cehi? Cum apare patria părăsită în discursul lor? Și cum influențează cehii din patria-mamă, aflați în căutarea ruralității tradiționale, a experienței exotice și a „călătoriei în timp”, etnicitatea cehilor din România?

4 Relatarea lui Václav Mašek, paroh din Eibenthal (*Cehii din Banat...* 2013).

5 Relatarea lui Václav Mašek, paroh din Eibenthal (*Cehii din Banat...* 2013).

6 Relatarea lui František Draxel (*Cehii din Banat...* 2013).

Harta nr. 1. Satele cehe din Banat

Hartă realizată de Ákos Nagy și Ilka Veress.

Despre cercetare

István Horváth definește minoritatea din punct de vedere demografic și sociologic, respectiv pe baza inegalităților economice și de statut. În sistemul de relații minoritate-majoritate, relațiile demografice proporționale și cele de putere sunt determinante. Ele pot fi definite, în fond, ca relații de subordonare ierarhică (Horváth 2006: 157-166). Tipologia minorităților distinge între „minoritățile *indigene*, formate în urma colonizării, cele *regionale*, conturate pe parcursul procesului de construire a națiunii, *minoritățile naționale*, respectiv *minoritățile imigrante*” (Horváth 2006: 159).

În ceea ce ne privește, ne ocupăm de studierea minorității cehe începând din 2007. Pe parcursul deceniului care a trecut, această preocupare a însemnat monitorizare constantă și cercetări periodice de teren, centrate pe diferite proiecte. Între 2007 și 2009, Institutul pentru Studiarea Problemelor Mino-

rităților Naționale (ISPMN) a întocmit registrul instituțional al minorităților naționale din România în cadrul unui proiect mai larg.⁷ În cadrul proiectului respectiv, am evaluat starea minorităților naționale și a instituțiilor acestora (vezi: Kiss 2010), ajungând să punem întrebări referitoare la structura politică, economico-antreprenorială, bisericească și civilă a minorității naționale cehe. În 2008, am vizitat cele mai importante sate cehe și am realizat interviuri biografice cu persoane din elita comunității (lideri religioși, politicieni de nivel local și național, antreprenori etc.).

Parțial pe baza rezultatelor cercetărilor noastre și parțial din lucrările cercetătorilor proveniți din comunitățile locale, care consideră importantă perpetuarea și popularizarea propriei culturi, am editat împreună două volume de studii (Jakab–Peti ed. 2009a, 2009b). În cele mai multe cazuri, cercetările privind cultura și procesele sociale caracteristice minorităților naționale din România au fost inițiate de oamenii de știință din patria-mamă a minorităților respective. Din nefericire, aceste lucrări au ajuns să facă parte din viața științifică autohtonă numai în situații excepționale. Tocmai din acest motiv, am considerat important să identificăm aceste lucrări și să le introducem în circulația ideilor, atât la nivelul discursului public, cât și la cel al cercetării sociale. Astfel, am inclus în volumele noastre și analize traduse din limbile minorităților respective, semnate de cei mai buni cunoscători ai comunităților respective.

În 2010, am editat volume separate despre situația existențială a minorităților naționale cehă și slovacă din România și din Ungaria, în care am publicat studii dedicate unor teme precum bilingvismul, interferențele lingvistice, procesele identitare, eforturile de asimilare și asimilarea efectivă, conservarea culturii, relațiile și sistemele de relații interetnice, dar și problemelor istorice legate de migrația, stabilirea și strategiile comunitare ale minorităților cehă și slovacă (Jakab–Peti ed. 2010a, 2010b). În privința minorității cehe, considerăm important să evidențiem studiul semnat de Alena Gecse și Desideriu Gecse, care prezintă stabilirea cehilor în Banat, strategiile lor de conviețuire cu etniile înconjurătoare și legăturile lor culturale, precum și elementele etnice de identitate și instituțiile minorității cehe (Gecse–Gecse 2010). În urma schimbărilor sociale care au avut loc în secolul XX, dar

7 Proiectul a fost coordonat de Albert Zsolt Jakab. Baza de date online, care sintetizează și prezintă rezultatele (*Instituțiile minorităților naționale – cadastru online*), poate fi accesată la adresa: <http://ispmn.gov.ro/page/institutiile-minoritatilor>.

și ca efect al migrației forței de muncă și al proceselor de asimilare provocate de schimbarea de regim din 1989, satele cehe au devenit inclusiv terenuri ale restructurării identității etnice. În acest sens, Sînziana Preda și-a dedicat studiul analizei aspirațiilor de migrație și identității cehilor din Banat (Preda 2010a și, într-o altă variantă, 2010b).

În 2016 am efectuat o cercetare concentrată, în primul rând, asupra satului Sfânta Elena, structurată pe mai multe etape. Pe parcursul cercetării, am încercat să urmărim punctele de vedere aplicate și în cadrul proiectului de cercetare intitulat *Manifestarea etnicității în comunitățile minoritare* (2011-2012), desfășurat sub egida Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale.⁸ În acest fel, am remarcat influența uzului lingvistic, a instituțiilor locale care influențează etnicitatea, a politicii față de minoritățile naționale ale patriei-mamă, precum și a relațiilor economice asupra etnicității (vezi: Kiss–Kiss din volumul de față) – în mare parte, sub forma analizei „contextelor” de manifestare a etnicității, conturate de Richard Jenkins (vezi: Jenkins 2002: 255-261 și Jenkins 2008: 65-74). În cadrul cercetării, am acordat atenție deosebită influenței turismului provenit din patria-mamă și orientat spre aceste sate, ceea ce a reprezentat o situație specială față de toate comunitățile minoritare, studiate anterior pe baza unor principii similare.

În acest studiu am folosit inclusiv interviuri, respectiv fragmente din interviuri realizate în perioada 2012-2013 în vederea dezvoltării unui film documentar despre cehii din Banat,⁹ respectiv ne-am bazat și pe observațiile lui Lehel Peti și ale Iuliei Hossu, cercetători și consultanți de specialitate ai ISPMN în cadrul proiectului de film.

Situația economică

În perioada socialistă, majoritatea locuitorilor acestor sate au lucrat în așezările industriale din jur, în mine. După 1989, industria a intrat în declin, minele și industria grea au fost închise. De exemplu, mina de antracit de la

8 Proiectul a fost coordonat de Dénes Kiss și Lehel Peti. Principiile metodologice ale cercetării au fost elaborate de Dénes Kiss și au fost folosite de cercetători în cazul tuturor comunităților minoritare incluse în cercetare.

9 *Cehii din Banat. Minorități în tranziție*, 2013. Regizor: Bálint Zágoni, specialiști interviuatori: Iulia Hossu și Lehel Peti, operator: Zoltán Varró-Bodoczi. Accesibil la adresa: <https://www.youtube.com/watch?v=9WbEtKYQOnE>.

Baia Nouă, deschisă în 1840, și-a încetat activitatea la mijlocul anilor 2000. În ciuda infrastructurii sale înapoiate, această mină – despre care un muncitor și-a amintit că minerii de aici lucrau din greu, cu forță manuală, folosind târnăcoape și lopeți – asigura traiul pentru 250 de muncitori și familiile acestora înainte de accidentul soldat cu decese, în urma căruia a fost, în sfârșit, închisă.¹⁰ Pe lângă minerii cehi, la Baia Nouă lucrau români din Moldova și Oltenia, dar și nemți.¹¹

Mina din Moldova Nouă și-a început funcționarea în 1962. Principala sursă de trai a familiilor consta în veniturile bărbaților angajați în minerit. De asemenea, la întreținerea familiilor a contribuit și producția de produse alimentare de casă, bazată pe forța de muncă a familiei și provenită din agricultura la scară mică. Pe lângă producția alimentară casnică a familiei, femeile active în cadrul fermelor familiale se ocupau și de vânzarea pe piață a produselor.¹² În unele localități au funcționat, pentru câțiva ani, fermele colective „6 Martie”, care erau însă, în mare parte, falimentare (vezi: Gecse-Gecse 2010: 54). În Sfânta Elena, memoria colectivă consideră, de fapt, „un fel de tovărășie” această formă de organizare, în cadrul căreia localnicii și-au muncit pământurile în comun timp de o jumătate de deceniu. În perioada socialistă, importanța principală i-a revenit valorificării pe piață a laptelui și a produselor din lapte.¹³ Anii de după începerea activității minei au adus un val de construcții în Sfânta Elena.¹⁴

Cehii au fost incluși în baza de date IPUMS (datorită ponderii mici a acestei minorități) cu o mostră redusă numeric – în 1992, pentru județul Caraș-Severin, numărul de cazuri referitoare la cehi este de 370, în timp ce, până în 2002, numărul a scăzut la 279 pentru același județ.¹⁵

10 Bărbat anonim, în vârstă, Baia Nouă (*Cehii din Banat...* 2013).

11 Bărbat anonim, în vârstă, Baia Nouă (*Cehii din Banat...* 2013).

12 Despre meseriile tradiționale, practicate în satele cehe, și despre caracterul agriculturii vezi, mai pe larg Gecse-Gecse 2010: 49.

13 Pe baza interviului realizat cu Václav Pek (3 iunie 2008).

14 Pe baza interviului realizat cu Václav Pek (3 iunie 2008).

15 Baza de date IPUMS din 2011 conține numai 165 de cazuri pentru județul Caraș-Severin. De aceea, nu vom mai prezenta datele din 2011.

Tablelul nr. 1. Implicarea etniilor română și cehă în diferitele ramuri industriale și de servicii în județul Caraș-Severin (populația rurală) – 1992

Ramura industrială/de servicii	Români	Cehi
Agricultură, pescuit și exploatarea pădurilor	51%	54%
Minerit	6%	27%
Fabrici	16%	5%
Electricitate, gaz și apă	1%	0%
Construcții	4%	2%
Comerț cu ridicata și cu amănuntul	3%	2%
Hoteluri și restaurante	1%	1%
Transport și comunicare	7%	2%
Servicii financiare și asigurări	0%	1%
Administrație și apărare	3%	1%
Servicii imobiliare și de afaceri	1%	1%
Educație	3%	1%
Sănătate și asistență socială	2%	0%
Alte servicii comunitare și personale	1%	2%
	100%	100%

Sursa: IPUMS, 1992

Implicarea ridicată a populației cehe în industria minieră este reflectată de datele recensământului din 1992. În minele încă funcționale la începutul anilor 1990 lucra 27% din populația cehă a județului Caraș-Severin. În același timp, statistica arată și gradul ridicat de implicare a populației cehe în activitatea agrară (54%).

Tablel nr. 2. Implicarea etniilor română și cehă în diferitele ramuri industriale și de servicii în județul Caraș-Severin (populația rurală) – 2002

Ramura industrială/de servicii	Români	Cehi
Agricultură, pescuit și exploatarea pădurilor	54%	62%
Minerit	3%	20%
Fabrici	14%	5%
Electricitate, gaz și apă	1%	3%
Construcții	4%	2%
Comerț cu ridicata și cu amănuntul	5%	2%
Hoteluri și restaurante	5%	0%
Transport și comunicare	1%	0%
Servicii financiare și asigurări	0%	0%
Administrație și apărare	5%	2%
Servicii imobiliare și de afaceri	1%	3%
Educație	3%	3%
Sănătate și asistență socială	2%	0%
Alte servicii comunitare și personale	1%	0%
Servicii gospodărești private	0%	0%
	100%	100%

Sursa: IPUMS, 2002

În același timp, datele recensământului din 2002 reflectă foarte bine scăderea importanței mineritului (cu 7%) și, în paralel, creșterea implicării în agricultură, respectiv în exploatarea forestieră (cu 8%) în județul cu cea mai mare pondere a populației cehi minoritare. Așadar, se poate presupune că în spatele datelor statistice care arată creșterea importanței activității agricole se află transferul muncitorilor disponibilizați din industria minieră și, într-o măsură mai mică, din fabrici, în domeniul agricol.

Până la sfârșitul anilor 2000, industria din regiune s-a prăbușit complet. În urma închiderii minelor, comunitatea cehă a ajuns într-o situație de criză și s-a văzut nevoită să-și regândească strategiile de viață. Migrația forței de muncă în străinătate s-a generalizat și valul de emigrare s-a intensificat.

După schimbarea de regim din România, activitatea agricolă bazată pe tracțiunea animală și pe mașinile agricole cu randament scăzut, apropiat de nivelul producției complementare, gospodărești, de produse alimentare, s-a păstrat în câteva sate, fiind practică mai ales de pensionari. În anii de după schimbarea de regim, în urma începerii turismului în aceste sate, activitatea agricolă îndeplinește, în unele cazuri, la Sfânta Elena, rolul „fermei de prezentare”. Proprietarii acestor ferme dețin, de obicei, câte o vacă și câteva capre, ocupându-se cu producția privată de produse alimentare (lapte, brânză etc.). În acest context, prezentarea modului de producție pentru turiști are cel puțin aceeași importanță ca valorificarea produselor ca alimente.

În cazul localităților studiate, majoritatea tinerilor au emigrat din sate, acestea rămânând locuite numai de pensionari. Migrația intensă produce numeroase probleme sociale aparent fără soluție, printre care – asemenea situației din multe alte părți ale lumii – și abandonarea bătrânilor. În cazul generației de vârstă medie, motivul pentru care încă nu și-au urmat copiii deja emigrați constă în faptul că situația părinților lor în vârstă nu este rezolvată.¹⁶ După dispariția acestei generații, și acest grup de vârstă va părăsi satele cehe. În același timp, tinerii ai căror părinți nu au emigrat, din diferite motive, se pregătesc mental încă din perioada anilor școlari să emigreze pentru a lucra în Cehia după majorat.¹⁷ De asemenea, și posibilitatea continuării studiilor în Cehia a contribuit, pe lângă colapsul industriei de după schimbarea regimului din România, la procesele de depopulare. Între anii 1990 și 2000, pentru studenții din învățământul terțiar din Cehia era de la sine înțeles că se vor încadra în muncă și se vor stabili în acest stat modern vest-european.

În rândul generației în vârstă domină sentimentul pierderii. Pe de o parte, membrii acestei generații consideră firesc faptul că tinerii trebuie să părăsească țara, din cauza lipsei mijloacelor de trai la nivel local și regional. Pe de altă parte, aceștia se consideră însă și marii perdanți ai prezentului. În loc de a se bucura de plăcerile pensiilor mari, promise de mineritul bazat pe simpla forță omenească și pe tehnici rudimentare, cu care s-au chinuit toată

16 Pe baza relatării lui František Draxel (*Cehii din Banat...* 2013).

17 Muncitor anonim, bărbat de vârstă medie, Sfânta Elena (*Cehii din Banat...* 2013).

viața, bătrânii trebuie să se confrunte acum cu degradarea comunităților rurale și cu conștiința iminentei dispariții complete a acestora.

Membrii generației mai în vârstă, rămași în localitate, sunt foarte conștienți în ceea ce privește atrofiera comunității locale, precum și nesustenabilitatea modului de viață și a situației comunitare de dinaintea schimbării de regim. Fostul miner Iosif Nedved, pensionar din Eibenthal, urmărește contractarea spațiului său vital, a lumii locale cehe, prin „propria statistică”, scrisă de mână într-un caiet de matematică. După cum a relatat în filmul documentar, Eibenthal și Baia Nouă, care aparțin administrativ de aceeași localitate, numărau 487 de locuitori în 1999. Până în 2010, numărul de locuitori a scăzut la 310 persoane.¹⁸

Relatarea lui Iosif Nedved și a parohului din Eibenthal, Václav Mašek, care a recitat pe de rost în fața camerelor statisticile etnico-lingvistice pentru aproape toate satele din microregiune, reflectă faptul că renunțarea la spațiul vital în curs de dispariție nu este ceva de la sine înțeles, ci un proces împovăraător din punct de vedere mental și emoțional. „Statisticile personale” parcă reprezintă, pentru localnicii care trăiesc personal procesele de depopulare a satelor cehe și transformarea acestora în „vitrine etnice”, încercări simbolice de oprire a timpului.

Cehii din România au reușit să ajungă în patria-mamă prin rețele familiale și de rudenie, fapt care explică numărul relativ mic al țintelor migrației. Cehii din România și-au reprodus comunitățile în mod colonial în Cehia. Unul dintre lucrătorii migranți a oferit informații chiar și cu privire la o fabrică unde peste 60% din muncitori sunt cehi din România.¹⁹ Fabrica de anvelope Mitas din Praga a însemnat, pentru mai multe persoane, primul loc de muncă din Cehia: punctul de plecare în orientarea spre alte oportunități de angajare din patria-mamă (și, pentru unii, din Europa Occidentală) sau „platforma de lansare”, după cum a formulat un tânăr bărbat din Bigăr.²⁰

Situația migrațională a inițiat procese paradoxale în privința aprecierii cehilor din România. În timp ce vizitatorii din patria-mamă trăiesc experiența exotismului autentic (dialectul ceh tradițional, regional etc.), lucrătorii migranți cehi se plâng din cauza faptului că sunt stigmatizați în Cehia, din cauza identificării lor cu statutul de lucrători migranți români²¹ – așa cum se

18 Relatarea lui Iosif Nedved, Eibenthal (*Cehii din Banat...* 2013).

19 *Cehii din Banat...* 2013.

20 Ion Mleziva, Bigăr (*Cehii din Banat...* 2013).

21 La o concluzie similară a ajuns și Sînziana Preda, care semnalează că „imigranților dându-li-se de înțeles că sunt, de fapt, «români», conotația peiorativă fiind evidentă” (Preda 2008: 509; 2010a: 252).

poate auzi adesea de la alți lucrători migranți din România, cu multiple afinități etnice și culturale. Așadar, cehii din România simt că cei din patria-mamă mențin granițe etnice clar delimitate, prin care îi separă pe ei.

Instituții politice

Înființată în 1990, Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România (UDSCR) este organizația comună, de reprezentare a intereselor, dar și politică, a minorității slovace și cehe din România (vezi Kukucska 2016: 188-189), cu patru organizații teritoriale. Organizația Teritorială Zona Cehă a Banatului de Sud cuprinde organizațiile locale ale localităților cehe din județele Caraș-Severin și Mehedinți. Centrul Cultural Ceh, înființat în Moldova Nouă în 1994 funcționează, în același timp, și ca sediul din Banat al UDSCR (vezi Kukucska 2016: 204). UDSCR sprijină evenimentele școlare dedicate cultivării limbii cehe (vezi: Kukucska 2016: 219), oferă sprijin politic și material pentru înființarea de școli noi și și-a asumat un rol principal în medierea între sfera politică și civilă din Cehia și minoritatea ceahă din România, în coordonarea sprijinului primit (vezi, de exemplu, Kukucska 2016: 191, 193) și în asigurarea funcționării relațiilor diplomatice (vezi Kukucska 2016: 202, 230, 231 etc.). De asemenea, UDSCR este activă în absorbția burselor de stat din Cehia, în dezvoltarea bibliotecilor locale (vezi: Kukucska 2016: 191) și în subvenționarea formării profesionale în patria-mamă a profesorilor cehi din România (vezi Kukucska 2016: 194) sau în sprijinirea (re)introducerii predării limbii cehe, finanțată de Cehia (vezi Kukucska 2016: 197-198).

Învățământ și uz lingvistic

Limba primară de comunicare în aceste sate este și în prezent limba ceahă. Începuturile predării în limba maternă datează de la mijlocul secolului al XIX-lea, aceasta fiind asigurată, la început, de coloniștii cu știință de carte și, mai târziu, de dascăli din Cehia (vezi Gecse-Gecse 2010: 52).²²

22 Potrivit descrierii realizate de Alena Gecse și Desideriu Gecse, educația în limba ceahă a fost suspendată între 1920 și 1929, cursurile desfășurându-se în limba română, după care, cu scurte întreruperi, au început să sosească din nou cadrele didactice de limbă maternă ceahă (vezi Gecse-Gecse 2010: 52).

În cele mai multe sate cehe învățământul elementar în limba maternă a fost asigurat până la începutul anilor 1970. Profesorii care au absolvit secția în limba cehă al Colegiului Pedagogic din Nădlac între 1972 și 1977 au jucat un rol important în școlile cehe prin organizarea unor activități de cultivare a tradițiilor și de păstrare a identității naționale în limba cehă (vezi Gecse-Gecse 2010: 52–53), chiar dacă ei înșiși au predat în școli în limba română. Începând din anii 1970, activitățile de la grădiniță și de la școala generală s-au desfășurat în limba română. Cu toate că membrii elitei locale cehe, puțini la număr, s-au opus trecerii de la limba de predare cehă la limba română în grădinițe și în școlile elementare, schimbul lingvistic a avut loc.²³ În perioada socialistă, pregătirea profesională și cea liceală s-au desfășurat, de asemenea, în limba română, în unul dintre orașele portuare sau miniere de pe cursul inferior al Dunării – de obicei, în Oravița sau în Moldova Nouă –, numărul celor care au avut parte de acest tip de educație fiind relativ redus (Gecse-Gecse 2010).

Trecerea la educația în limba română a afectat negativ competența în limba maternă a copiilor nativi cehi. Copiii cehi care au trecut la educația în limba română au ajuns să se exprime mai precis și folosind un vocabular mai bogat decât în comunicarea în dialectul ceh din cadrul familial sau cu vecinii.²⁴

Eliminarea limbii cehe din educație indică limitarea funcțională și reducerea prestigiului dialectului local, precum și faptul că, în epoca socialistă, comunitatea cehă a considerat însușirea la nivel înalt a limbii române garanția esențială a succesului în viață. În aceeași perioadă, pe lângă educația școlară, și angajarea în industria grea sau în minerit a facilitat învățarea limbii. Cu toate acestea, la nivelul sferei private, limba comunicării cotidiene a rămas limba cehă, reprezentând un marcant factor generator de etnicitate în mediul din Banat, caracterizat prin diversitate etnică și culturală, pe lângă religia romano-catolică și conștiința comunitară, respectiv modul de viață specific al locuitorilor acestor sate.

Limba cehă va fi introdusă ca materie separată în 1998, pe baza sprijinului unor profesori cehi din patria-mamă, predarea tuturor celorlalte discipline continuând însă în limba română.²⁵ Bineînțeles că, la școală, profesorii nu au predat dialectul local, ci limba standard vorbită în Cehia. Succesul programului a fost atât de mare, încât, deja în 2002, a fost organizat și primul

23 Vezi, de exemplu, evocarea lui Václav Mašek și Alena Gecse (*Cehii din Banat...* 2013).

24 Vezi, de exemplu, relatarea lui Václav Mašek (*Cehii din Banat...* 2013).

25 Alena Gecse, Moldova Nouă (*Cehii din Banat...* 2013).

concurs de limbă cehă în Moldova Nouă, la care au participat 40 de elevi din 7 școli cehe (vezi Kukucska 2016: 219).

Oamenii nu numai că vorbesc și ascultă limba, ci o și manifestă și reprezintă, din motive simbolice și practice. Interpretarea textelor și a mesajelor prezentate în diferite locații ne poate duce mai aproape de înțelegerea comportamentului lingvistic al comunității care folosește limba. Dacă limba vorbită și ascultată, respectiv cea reprezentată în spațiul public corespund în mare parte, atunci vitalitatea lingvistică a comunității se află la un nivel extrem de înalt (vezi Shohamy-Gorter ed: 2009). Peisajul lingvistic al sateelor cehe trebuie studiat în sistemul de relații între limba oficială de stat și uzul lingvistic minoritar. Punctele noastre de vedere trebuie să se refere la funcția comunicativă a reprezentării limbii, respectiv la locul, dimensiunile, designul (aranjare, grafie/fonturi, culoare, material etc.) și stilul lingvistic al semnelor lingvistice și al inscripțiilor (vezi Sloboda 2009: 181).

Inscripțiile din spațiile publice ale localităților, din centre și din apropierea școlilor, a bisericilor și a magazinelor se împart între limbile română și cehă. Plăcile cu numele localităților și ale instituțiilor sunt inscripționate în ambele limbi. De asemenea, sunt bilingve și hărțile și prezentările istorice ale localităților. Diferențele pot fi sesizate prin compararea textelor, în cele mai multe cazuri, neoficiale, din spațiile semipublice sau private, cu cele oficiale, venite din centrele de putere. Epitafurile din cimitire, inscripțiile de pe statuile (cu caracter religios) din spațiile publice, din interiorul bisericilor, al școlilor, al grădinițelor prezintă, în concordanță cu uzul lingvistic minoritar intens, limba cehă. Anunțurile de interes local (programele de circulație ale autobuzelor private, anunțurile care prezintă posibilități de excursii, apelurile către populație etc.) apar, cu precădere, în aceeași limbă. În schimb, reglementările, apelurile și informările care se încadrează în discursurile puterii (anunțurile de angajare, informațiile despre admitere, instrucțiunile etc.) sunt deja publicate în limba statului.

În Sfânta Elena și în Eibenthal, cele două localități de primă importanță din punctul de vedere al turismului cehilor din patria-mamă, peisajul lingvistic este dominat de inscripțiile în limba cehă din zona cârciumii și a magazinului, precum și în reclamele comerciale și în inscripțiile care li se adresează turiștilor cehi, de la festivalul folcloric organizat anual.²⁶ Anunțurile expuse în

26 Vezi știrea Observator TV publicată pe YouTube. Data publicării: 17 august 2017. Sursa: <https://www.youtube.com/watch?v=2JkxnmPI6IU>. Accesat la 12.03.2018.

ferestrele caselor îi informează în limba cehă despre posibilitățile de cazare și masă.

Așa cum ne anunță și placa comemorativă bilingvă (în cehă și în română) de pe peretele școlii din Sfânta Elena, școala elementară a fost construită între 1996 și 1998, în cadrul unei colaborări dintre România și Cehia. La data vizitei noastre, peisajul lingvistic al școlii prezenta un aspect amestecat (ceh și românesc). Potrivit profesorului Petr Skorepa, venit din Cehia, care, în 2013, a predat la Sfânta Elena, în clasele I-VIII au fost încadrați 90 de copii de etnie cehă în 1999. Până în 2013, numărul acestora a scăzut la 27, în special din cauza migrației etnice în Cehia. În Gîrnic nu mai există grădiniță și, în 2013, profesorul ceh prevedea desființarea școlii din sat în câțiva ani, similar situației din 2012 de la Sumița, când la școală s-a înscris un singur copil.²⁷

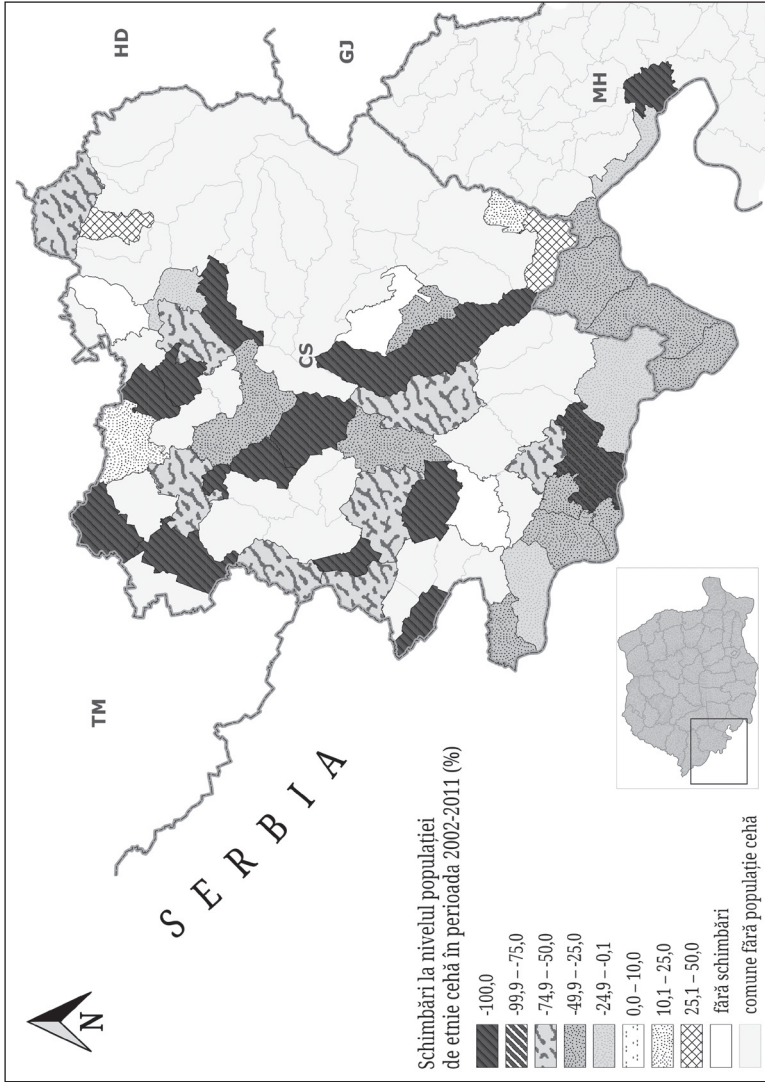
Predarea limbii cehe ca materie separată este asociată probabil și cu acele procese care au făcut din limba cehă un instrument de obținere a succesului în sfera economică. Așa cum am arătat deja, începând din anii 1970, după desființarea educației în limba maternă, cehii au început să considere limba română singurul instrument de afirmare în afara lumii locale, a cărei însușire crește șansele copiilor de a obține succes în viață. În schimb, odată cu începerea migrației în Cehia, au apărut și noile modele de asigurare a traiului, care au crescut valoarea cunoașterii și, indirect, prestigiul limbii cehe.²⁸

Problema vitalității lingvistice este legată și de declinul populației, așa cum ilustrează și hărțile lingvistice de mai jos.

27 Olteanu Francisc, profesor, Sumița (*Cehii din Banat...* 2013).

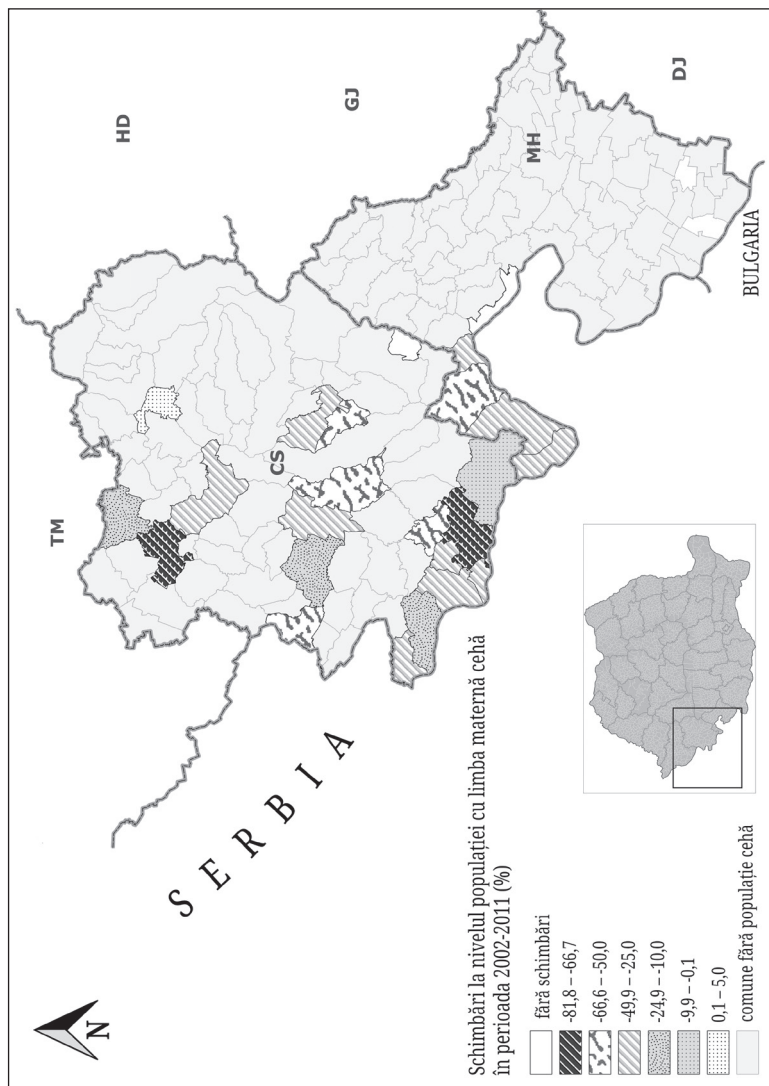
28 Procesul este asemănător cu cel descris de Ilka Veress în cazul comunității grecești din România, de la Izvoare (vezi Veress din volumul de față). Autoarea constată faptul că, în cazul comunității grecești cercetate, schimbul lingvistic și aspirația spre revitalizarea lingvistică evoluează în paralel, cea din urmă datorându-se faptului că „patria-mamă existentă până atunci numai la nivel imaginar devine ținta migrației forței de muncă” (vezi Veress din volumul de față: 120). Tendințe similare pot fi observate și în cazul ceangăilor din Moldova la care, din cauza devalorizării, limba asociată cu etnicitatea ceangăiască a ajuns în ultima fază a schimbului lingvistic (vezi Táncoz 2012). Cu toate acestea, datorită migrației forței de muncă în Ungaria și a redescoperirii valorii de utilizare a limbii, dincolo de spațiul vital local și de sfera informală, numeroși ceangăi au început să își privească limba maternă într-un mod pozitiv și și-au înscris copiii într-un program de însușire a limbii maghiare finanțat de Ungaria, care își propune ca obiectiv revitalizarea lingvistică (vezi Peti 2017: 130-131).

Harta nr. 2. Diferența dintre numărul locuitorilor de etnie cehă între anii 2002-2011 în județele Caraș-Severin și Mehedinți

Sursa: ISPMN; hartă realizată de Ákos Nagy și Ilka Veress.

Harta nr. 3. Diferența dintre numărul vorbitorilor de limba cehă între anii 2002-2011 în județele Caraș-Severin și Mehedinți

Sursa: ISPMN; hartă realizată de Ákos Nagy și Ilka Veress.

Comunitatea etnică rurală cehă din județul Caraș-Severin a avut un statut social inferior față de populația rurală majoritar română, după cum reiese din analizele privind nivelurile de educație ale celor două etnii din județ, care indică diferențe semnificative, în sensul superiorității nivelului educațional al etniei române față de cehi.

Tabelul nr. 3. Structura educațională a populației rurale cehe și române în județul Caraș-Severin în 1992

Nivel educațional	Români	Cehi
Nu răspunde	13%	14%
Fără studii	5%	2%
Cursuri de alfabetizare	0%	0%
Învățământ primar	27%	31%
Învățământ secundar inferior	37%	41%
Educație specială	0%	0%
Învățământ secundar teoretic	2%	0%
Învățământ secundar vocațional	7%	4%
Școală secundară de ucenici	7%	5%
Învățământ postliceal tehnic	1%	1%
Universitate/școală superioară	1%	0%
Necunoscut	0%	0%
	100%	100%

Sursa: IPUMS, 1992

Tabelul nr. 4. *Structura educațională a populației rurale cehe și române în județul Caraș-Severin în 2002*

Nivel educațional	Români	Cehi
Nu răspunde	10%	11%
Fără studii	4%	3%
Cursuri de alfabetizare	0%	0%
Învățământ primar	23%	35%
Educație specială (2002)	0%	0%
Învățământ secundar inferior	36%	37%
Educație specială	0%	0%
Învățământ secundar teoretic	3%	1%
Învățământ secundar vocațional	8%	4%
Școală secundară de ucenici	11%	6%
Învățământ postliceal tehnic	1%	0%
Cursuri de calificare	0%	0%
Universitate/școală superioară	1%	0%
Necunoscut	1%	2%
	100%	100%

Sursa: IPUMS, 2002

Biserica

Pentru comunitatea cehă din România, majoritatea de religie romano-catolică, limba liturghiei a fost dialectul ceh local. Congregațiile bisericilor romano-catolice construite în satele cehe la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX²⁹ erau deservite de patru preoți în anul de început al cercetării noastre (2008). În biserica catolică din Sfânta Elena slujbele se țin

29 Pentru anii de construcție a bisericilor din fiecare sat, vezi Gecse–Gecse 2010: 49.

în limba română, deoarece preotul nu cunoaște limba cehă, în timp ce membrii congregației înțeleg fără probleme limba română.³⁰

În urma scăderii considerabile a importanței școlii în conservarea limbii cehe locale, rolul primar în reproducerea etnicității cehe i-a revenit (și îi revine până în prezent) bisericii. Parohul din Eibenthal, Václav Mašek, a exprimat această idee în felul următor: *Rolul bisericii să știți că are două pagini: și partea civilă și partea spirituală. De exemplu, partea civilă: dacă n-ar exista biserica, probabil nu s-ar mai vorbi limba cehă. Partea duhovnicească spirituală: la noi [...] aproape 90% oamenii frecventează biserica.*³¹

Asemănător situației descrise de Dénes Kiss și Tamás Kiss în cazul minorității croate (crașovene), religia catolică și articularele simbolice spațiale ale acesteia (construcțiile sacrale minore, stilul arhitectural al bisericilor, utilizarea simbolurilor religioase în cazul caselor etc.) constituie cel mai important mod de exprimare a delimitării față de românii majoritari și în situația minorității cehe (vezi: Kiss–Kiss din volumul de față). Ca și în cazul comunității croate, trei dintre cei patru preoți care slujesc în satele cehe sunt absolvenții Facultății de Teologie Catolică din Alba Iulia, ceea ce are drept rezultat faptul că „formarea preoților nu îi apropie pe aceștia de cultura română, așa cum se întâmplă, de exemplu, în cazul ceangăilor” (Kiss–Kiss din volumul de față: 27). Cu toate acestea, faptul că la Sfânta Elena slujbele au deja loc în limba română indică prioritatea elementului religios, cel puțin în unele situații, față de limbă, în articularea identității.³² Se poate presupune că unul dintre factorii de atracție ai bisericii baptiste din Sfânta Elena constă, pe lângă nivelul ridicat de organizare, în folosirea limbii materne în ceremoniile religioase.³³

Parohul Václav Mašek, care a asigurat singur, timp de decenii, serviciul religios pentru mai multe sate, a reprezentat în epoca socialistă și continuă să reprezinte și în prezent aproape o instituție în sine.³⁴ Înainte de schimbarea de

30 Informator anonim (născut în 1948), în compania lui Václav Pek (3 iunie 2008).

31 Václav Mašek, paroh din Eibenthal (*Cehii din Banat...* 2013).

32 Acest proces al schimbului lingvistic și al asimilării, efect al atașamentului față de identitatea religioasă (în ciuda schimbării uzului lingvistic în cadrul liturghiei), a fost descris de Gábor Barna în 1996, în cazul unei comunități reformate maghiare din Slovacia (Barna 1996). Cercetarea lui Vilmos Tánzos referitoare la ceangăii din Moldova a urmărit fenomene similare (vezi Tánzos 2012) și merită menționat și studiul Klárei Sándor (Sándor 1996), în același sens.

33 István Hígyed menționează faptul că la biserica baptistă „se țin și predicii în limba română, în anumite cazuri” (Hígyed [s.a.]), însă noi înșine nu am observat acest lucru.

34 Referitor la biografia sa și la rolul pe care l-a jucat în conservarea identității comunității cehe, vezi, mai pe larg, Gecse–Gecse 2010: 57-58.

regim, parohul a introdus în secret cărți liturgice în limba cehă în congregațiile slujite de el. Potrivit relatării sale, dacă mai au loc, foarte rar, ceremonii religioase (altele decât înmormântările), acestea reprezintă numai rezultatul sentimentelor nostalgice ale familiilor care se mai întorc în vizită și care consideră important ca ceremoniile de căsătorie sau de botez să aibă loc în satul natal.

Congregația baptistă din Sfânta Elena a fost înființată în 1921.³⁵ În prezent, practicile religioase ale acestei comunități numeroase au loc tot în limba cehă.³⁶ Bucurându-se de sprijinul bisericii și în cadrul instituțional al acesteia, funcționează și o orchestră de mandoline, de tineret. Până în 1966, biserica lor a funcționat ca biserică reformată, în care, după al Doilea Război Mondial, s-au ținut, din când în când, slujbe religioase chiar și în limba maghiară și, mai târziu, în cehă (vezi: Higyed [s.a.]³⁷ Pastorul reformat István Higyed descrie modul în care „congregația a fost condusă de către administratorii bisericești, care citeau texte în cadrul slujbelor și distribuiau chiar și împărțășania” (Higyed [s.a.]). Același autor constată și rolul dificultăților specifice zonei de frontieră în faptul că servirea pastorală a congregației reformate a devenit imposibilă, astfel încât, în 1978, chiar și cei care până atunci și-au păstrat religia reformată s-au convertit la credința baptistă, după care congregația baptistă a preluat și biserica în 1982 (vezi: Higyed [s.a.]).

Rolul statului ceh în păstrarea identității minorității cehe

Rogers Brubaker distinge între patru forme de naționalism care nu caută înființarea unui stat separat: naționalismul „naționalizant” (care „implică revendicări formulate în numele unei «națiuni de bază» sau al unei naționalități”), naționalismele „patriilor naționale externe” („orientate spre comunitățile etno-naționale înrudite, ai căror membri sunt rezidenți și cetățeni în alte state”), naționalismul minorităților naționale („atitudini care implică,

35 Pe baza interviului realizat cu Václav Pek (3 iunie 2008). În prezentarea sa asupra istoriei bisericii și a congregației reformate trecute la baptism, István Higyed datează în 1924 formarea congregației neoprotestante (vezi: Higyed [s.a.]), în timp ce Alena Gecse și Desideriu Gecse oferă ca dată anul 1921 (vezi Gecse–Gecse 2010: 49).

36 Potrivit relatării lui Václav Pek, lider comunitar (sau, așa cum s-a numit el însuși, „prezbiter baptist”), congregația numără 55 de membri, însă la întâlnirile de duminică se adună chiar aproape câte 100 de participanți (*Cehii din Banat...* 2013).

37 Václav Pek datează ultima slujbă reformată ținută în biserică în anul 1966.

în mod caracteristic, autointerpretarea în termeni specific «naționali» și nu «etnici», revendicarea recunoașterii naționalității etno-culturale distincte și afirmarea unor drepturi culturale și politice colective, pe bază de naționalitate») și naționalismul național-populist („orientat spre protecția economiei, limbii și obiceiurilor naționale sau a patrimoniului cultural împotriva presupuselor amenințări din exterior”) (Brubaker 1998: 276-277).

Cehia, respectiv diferitele organizații din această țară, prin sprijinul social (pentru asigurarea infrastructurii de bază și a îngrijirii medicale locale), dar și prin cel oferit în vederea conservării culturale și lingvistice, sunt prezente, direct sau indirect, în viața minorității cehe din România.

„După revoluția din 1989 din România, statul ceh a încercat, prin ambasada sa de la București și prin fundația «Človek v tísni» («Omul la strâmtoare»), să îmbunătățească condițiile de trai ale cehilor din Banatul de Sud, implicându-se în diferite acțiuni și proiecte edilitar-gospodărești precum introducerea curentului electric, a televiziunii, a telefoniei fixe și mobile, repararea și chiar asfaltarea unor drumuri de acces, construirea de școli, încurajarea agroturismului etc.” (Gecse–Gecse 2010: 55). De exemplu, la ședința din 18 februarie 1995 a Consiliului de coordonare zonală UDSCR, ambasadorul ceh, Jaromir Kvapil, a expus posibilitatea alocării de către guvernul ceh a unui fond de dezvoltare pentru satele cehe din România în valoare de 30 de milioane de coroane (2 miliarde de lei) (vezi: Kukucska 2016: 206). Potrivit părții cehe, fondul de dezvoltare ar servi, cu colaborarea guvernului român, la sprijinirea unor proiecte. „Proiectele ar trebui să vizeze reconstrucția și dotarea școlilor cehe, reparații de drumuri comunale și județene din zonă, lărgirea rețelei de telefonie, asigurarea de dispensare rurale” (Kukucska 2016: 206). Începând din 2006, datorită sprijinului unei organizații civile din Cehia, Charita Hodonin, au început să funcționeze centre de îngrijire socială în toate cele șase localități cehe, cu câte un singur asistent medical din Cehia în patru și cu câte doi în două dintre localități (vezi Kukucska 2016: 241). Așadar, pe lângă ajutoarele de stat venite din Cehia, acordate în vederea dezvoltării infrastructurii locale, în satele cehe din România ajunge și sprijinul sferei civile din patria-mamă, sub coordonarea organizației comune de reprezentare a intereselor minorității slovace și cehe din România, UDSCR.³⁸

38 Cronologia istorică a cehilor din România menționează faptul că, la ședința Consiliului de coordonare al UDSCR din 30 ianuarie 1993, de la Eibenthal, pe ordinea de zi a figurat și următorul punct: „Urmează discuțiile cu reprezentanții Asociației pragheze pentru Ajutorul Compatrioților din România. Aceștia oferă un ajutor sub forma unor mașini, care să faciliteze transportul în localitățile izolate cu populație cehă” (Kukucska 2016: 200).

Investițiile infrastructurale realizate de statul ceh și de organizațiile non-guvernamentale din patria-mamă reprezintă un model aparte al dezvoltării rurale în satele montane din România, care seamănă poate cel mai mult cu politica de sprijin a statului german pentru protecția moștenirii culturale a satelor săsești din România. Cu toate că scopul acestor dezvoltări infrastructurale constă, în cazul satelor cehe, în fixarea populației rurale în zonele respective, satele individuale se află, de fapt, în faza finală a dizolvării comunităților locale (de exemplu, Sumița) sau vor ajunge probabil în această fază în decurs de un deceniu (Eibentahl și Sfânta Elena, care încă mai dispun de o existență comunitară autonomă). Există și sate situate în zone montane pitorești în care a început procesul de achiziționare a caselor în vederea transformării în case de vacanță de către populația urbană înstărită din apropiere sau chiar din regiuni mai îndepărtate. Această situație seamănă cu procesele de schimbare a funcției care au loc în regiunile rurale din vecinătatea marilor orașe din România, peisajul rural ajungând să deservească și aici consumul urban și dorința de a trăi o altfel de experiență a spațiului.

Identitatea locală cehă

Pe lângă asumarea identității locale cehe, în cazul căreia diferențierea se realizează prin raportare la cehii din patria-mamă, se observă și faptul că membrii acestei comunități se referă la sine, în calitatea lor de lucrători migrați, ca fiind români. În contextul din Cehia, acest aspect nu anulează însă conținuturile prezentate anterior ale etnicității cehe, provenite, în primul rând, din diferențele lingvistice și religioase, dar și din conștiința puternică a identității locale. În patria lor natală, etnicitatea cehă este consolidată de reproducerea permanentă a graniței culturale menținute de națiunea majoritară. În schimb, în Cehia, conștientizarea diferențelor culturale, de mentalitate și de mod de viață, lingvistice etc. determină o deplasare a loialității în direcție românilor: *Minoritatea cehă din România e considerată, suntem considerați români, în schimb în România suntem cehi. Asta e o realitate care cred că nu va dispărea ușor.*³⁹

Întâlnirea cehilor din România se organizează bianual în diferite orașe din Cehia în care s-au format comunități mai importante, de exemplu, în Žatec

39 Ion Mleziva, Bigăr (*Cehii din Banat...* 2013).

(în special cei veniți din Sfânta Elena, împreună cu patru familii din Bigăr) sau în Plzeň (mai ales migranți din Gârnic și din Ravensca, dar și din alte sate din aria teritorială a Moldovei Noi).⁴⁰ Aceste evenimente comunitare reprezintă ocazii pentru reproducerea și consolidarea etnicității cehe locale.

Turism etnic

Regimul comunist a exercitat un control strict asupra mobilității internaționale a populației și a obstrucționat emigrarea (în masă) (vezi Mueller 1999: 702; Horváth 2012: 199). În urma schimbării regimului, imigranții reprezintă sursa principală de informații a cehilor din patria-mamă cu privire la comunitatea ceică din România, ceea ce a declanșat un val de turism în satele lor. Caracterului etnic îi revine un rol important în rândul motivațiilor pentru „consumul” mediului tradițional și pentru turismului care oferă și posibilitatea „călătoriei în timp”. Ținta principală a acestui turism este Sfânta Elena – respectiv, în timpul festivalului de vară, Eibenthal –, sat care, vizitat în lunile estivale, prezintă imaginea unei comunități înfloritoare și pline de viață. Terasa din fața cârciumii este plină de oameni și, la sfârșitul săptămânii, satul mișună de cei care se grăbesc la biserică. Toți acești indivizi sunt însă fie turiști, fie localnici emigrați, care își petrec aici concediul de vară, prezenți în localitate numai temporar. „Priveliștea estivală” a satelor include atât jeepurile cu plăci de înmatriculare de Cehia, cât și grupuri de tineri, care fac excursii cu rucsacul în spate în regiune. O mare parte din drumurile care duc în aceste sate, trecând prin serpentine, păduri și zone cu căderi de stânci, prezintă provocări serioase șoferilor. Majoritatea sunt drumuri neasfaltate, însă există și câteva șosele amenajate cu sprijinul statului ceh. În schimbul dificultăților de acces, pe vizitatori îi așteaptă un peisaj variat și romantic. Drumul oferă uneori priveliștea Dunării șerpuitoare în adâncuri, altelei duc îndelung prin păduri dense, pentru a se deschide mai pe urmă spre câte o vale întinsă, cu șiruri de case construite într-o armonioasă ordine: un sat ceh. Culorile cel mai des folosite (maroul, albul, albastrul și verdele) apar pe case specifice, proporționale, construite la o scară umană. Porțile și frontoanele caselor prezintă ornamentații florale. Un tânăr antreprenor, emigrat din Sfânta Elena în Cehia, asigură curse regulate cu autobuzul între satele cehe din România și marile orașe din Cehia.

40 Josef Hruža, antreprenor, Sfânta Elena/Žatec (*Cehii din Banat...* 2013).

Éric Menson-Rigau folosește conceptul de *vendre du rêve* („vânzare de vise”) pentru situația în care turistul care vizitează un obiect arhitectural sau o atracție participă astfel la moduri de viață care nu au existat niciodată în forma respectivă, fiind vorba despre vânzarea iluziei unei alte lumi sau a unui alt mod de viață (Menson-Rigau 2000: 92-102).⁴¹ În cazul nostru, turismul rural de coloratură etnică exercită o atracție în special asupra descendenților migrașilor care și-au părăsit satele natale.

Un eveniment important, care sprijină turismul orientat spre regiunea Dunării, este festivalul folcloric organizat în diferite localități cehe începând din 1993.⁴² La acest eveniment, inscripțiile de pe corturile care le oferă turiștilor mâncăruri gătite în casă sunt în limba cehă. Obiectivul principal al festivalului din Eibenthal constă în deservirea turismului etnic, cel mai important public-țintă fiind turiștii cehi din patria-mamă. Potrivit estimărilor media, festivalul găzduiește anual aproximativ 1.000 de turiști cehi.⁴³

Între localnici și turiști s-a stârnit o controversă interesantă atunci când o întreprindere care produce energie verde a instalat mai multe turbine de vânt la periferia satului, realizând astfel o importantă dezvoltare infrastructurală. În timp ce localnicii s-au bucurat de posibilitatea vânzării terenurilor la prețuri bune, de dezvoltările aduse de întreprindere și de celelalte beneficii, turiștii din patria-mamă au vorbit despre o „crimă împotriva naturii”.

Spre deosebire de cehii din Banat implicați în migrația etnică,⁴⁴ cehii din patria-mamă interpretează depopularea satelor în contextul narativei pierderii provocate de globalizare. Elementul esențial al acestei narative constă în sentimentul pierderii localităților cehe, aflate în proces de eliminare treptată/transformare graduală în urma migrației etnice. În acest discurs, localitățile cehe denotă spațiul vital și etnicitatea tradițională („peisaj natural virgin”, „dialect ancestral”, idealul „omului independent, care trăiește de pe

41 Autorul francez a creat conceptul pentru turismul bazat pe castelele de pe Valea Loirei, deschise publicului. În schimbul biletului de acces, vizitatorul găsește aici o lume organizată și ordonată, pe care are posibilitatea să o experimenteze, fiind vorba despre vânzarea unei idile construite artificial.

42 Primul festival de acest fel a fost organizat la Eibenthal, în 5-6 iunie 1993, sub denumirea de Festivalul Folclorului Ceh (Kukucska 2016: 201).

43 Vezi știrea Observator TV publicată pe YouTube. Data publicării: 17 august 2017. Sursa: <https://www.youtube.com/watch?v=2JkxnmPI6LU>. Accesat la 12.03.2018.

44 Folosim aici termenul în sensul stabilit de István Horváth, care l-a introdus pentru desemnarea „tipului de migrație” specific populației evreiești și germane care a părăsit România (vezi Horváth 2012: 199).

urma muncii sale” etc.). Această atitudine este ilustrată în mod elocvent de comentariul unui ceh din patria-mamă la filmul documentar despre cehii din Banat, publicat și pe un portal video: *Vor ajunge să regret că au plecat. Așa cum a spus și omul din film, copiii săi nu vor mai ști de unde vine mâncarea, care avea un gust mult mai bun în sat. Familiile își aveau pământurile proprii, pe care se puteau gospodări. Ele aveau la dispoziție case gata construite de bunicii lor.*⁴⁵ În același sens, un turist din Praga ne-a declarat în 2013: *Stăm la bunica Karbulova, care are și o vacă. Soțul ei a murit acum un an. Au avut și cai, dar acum nu mai are. Are trei copii, care trăiesc toți în Republica Cehă. Ei stau acolo, iar ea trăiește singură aici. Și are două case de care trebuie să se ocupe. Însă cred că le va închide în octombrie și se va muta la copii, în Republica Cehă. Și se va închide încă o casă. Și va fi sfârșitul unei istorii de două sute de ani.*⁴⁶

Majoritatea turiștilor cu care am stat de vorbă au menționat printre motivele pentru care vizitează aceste sate atracțiile turismului rural, dar și posibilitatea contactului personal cu dialectul ceh arhaic, cu folclorul interpretat în această limbă și cu stilul de viață rural, de factură premodernă, sau cu o perspectivă istorică de 150-200 de ani.

Sinteză

Studiul nostru s-a concentrat asupra cauzelor emigrării cehilor din România în patria-mamă, după schimbarea de regim din 1989, precum și asupra discursurilor despre etnicitate asociate cu acest proces. În paginile precedente am comparat discursurile etnicizante, legate de localitate, ale populației indigene, îmbătrânite, cu cele ale cehilor emigrați în patria-mamă, dar și cu discursurile turiștilor cehi care „descoperă” aceste sate după schimbarea regimului. Raportarea la localitate a populației rămase în sat este definită de

45 În original în engleză: *They will regret leaving. Like the man said, his kids didnt know where the food came from and the food tasted much better in the village. Their families had land there they could of farmed. Free houses were available from their grandparents.* Comentariu public pe YouTube la filmul documentar *Cehii din Banat. Minorități în tranziție* (2013), 9 martie 2018.

46 În original în engleză: *We live by grandma Karbulova, and she has a cow, but her husband died. One year ago. They had horses, and they don't have anymore. But she has three children, and all of them are in Czech Republic. They live there, and she is alone here. She has two houses to take care about. And in October, I think, she will close it, and she will move to Czech Republic to her children, and another house will be closed. And it is a finish of a 200 years history.* Tomas Cejp, Praga/Sfânta Elena (*Cehii din Banat...* 2013).

sentimentul existențial al dificultății din ce în ce mai alarmante de a asigura traiul de zi cu zi și de a menține forma de viață comunitară, din cauza declinului economic de după tranziție, dar și a izolării satelor. Același sentiment îl trăiesc însă și cehii care au emigrat și nu își mai folosesc casele decât în perioada concediilor de vară sau în timp vizitelor efectuate în vederea cultivării legăturilor familiale și de rudenie. În același timp, activitatea turistică orientată spre această regiune a cehilor din patria-mamă contribuie la revalorizarea etnicității cehe.

Bibliografie:

BARNA, Gábor

1996 Vallás – identitás – asszimiláció [Religie – identitate – asimilație]. În: Katona, Judit – Viga, Gyula (ed.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga.)* Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 209–216.

BRUBAKER, Rogers

1998 Myths and misconceptions in the study of nationalism. În: Hall, John A. (ed.): *The State of the Nation. Ernest Gellner and the Theory of Nationalism.* Cambridge, Cambridge University Press, 272–306.

GECSE, Alena – GECSE, Desideriu

2010 Istoria și cultura cehilor din Banat. În: Jakab, Albert Zsolt – Peti, Lehel (ed.): *Minorități în zonele de contact interetnic. Cehii și slovacii în România și Ungaria.* Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale – Kriterion, 45–60.

HIGYED, István

[s. a.] Ecclesiae desolatae: Szent Ilona (Dunaszentilona).

Sursa: <http://www.banaterre.eu/magyar/M/makay/cikkek/dunaszentilona.htm>

Accesat la 21.03.2018.

HORVÁTH, István

2006 *Kisebbségpszichológia. Alapfogalmak és kritikai perspektívák.* Kolozsvár, Kolozsvári Egyetemi Kiadó.

2012 Migrația internațională a cetățenilor români după 1989. În: Rotariu, Traian – Voineagu, Vergil (coord.): *Inerție și schimbare. Dimensiuni sociale ale tranziției în România.* București, Editura Polirom, 199–222.

JAKAB, Albert Zsolt – PETI, Lehel (ed.)

2009a *Folyamatok és léhelyzetek – kisebbségek Romániában*. Kolozsvár. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó.

2009b *Procese și contexte social-identitare la minoritățile din România*. Cluj-Napoca, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale – Kriterion.

2010a *Kisebbségek interetnikus kontaktzónában. Csehek és szlovákok Romániában és Magyarországon*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó.

2010b *Minorități în zonele de contact interetnic. Cehii și slovacii în România și Ungaria*. Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale – Kriterion.

JENKINS, Richard

2002 Az etnicitás újragondolása: identitás, kategorizáció és hatalom. *Magyar Kisebbség* VII. (4, 26), 243–268.

2008 *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. (Second Edition) Los Angeles–London–New Delhi–Singapore, Sage Publications.

KISS, Dénes

2010 *Sistemul instituțional al minorităților etnice din România*. (Studii de atelier. Cercetarea minorităților naționale din România, 34) Cluj-Napoca, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 1–43.

KUKUCSKA, Ioan

2016 Slovaci și cehi. In: Gidó, Attila (ed.): *Cronologia minorităților naționale din România*. Volumul III. Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 187–242.

MENSON-RIGAU, Éric

2000 Des châteaux privés s'ouvrent au public. In: Fabre, Daniel (dir.): *Domestiquer l'histoire. Ethnologie des monuments historiques*. (Mission du Patrimoine ethnologique. Collection Ethnologie de la France, 15) Paris, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 85–102.

MUELLER, Carol

1999 Escape from the GDR, 1961–1989: Hybrid Exit Repertoires in a Disintegrating Leninist Regime. *The American Journal of Sociology* 105(3), 697–735.

PETI, Lehel

2017 Ethnicity in a Moldavian Csángó Settlement – Minority Identity as Hybrid Identity. În: Guzy, Lidia – Kapaló, James (eds.): *Marginalised and Endangered Worldviews. Comparative Studies on Contemporary Eurasia, India and South America*. Münster, LIT Verlag, 117–136.

PREDA, Sînziana

2008 Între a pleca și a rămâne: dilemele supraviețuirii. În: Hûgel, Peter – Colta, Elena Rodica (red.): *Europa identităților. Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală din 23–25 mai 2007*. (Colecția Minorități, 9) Arad, Complexul Muzeal Arad, 503–515.

2010a A bánzági csehek. Migráció és identitás. În: Jakab, Albert Zsolt – Peti, Lehel (ed.): *Kisebbségek interetnikus kontaktzónában. Csehek és szlovákok Romániában és Magyarországon*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó, 247–256.

2010b Cehii din Banat, migrație și identitate problematică. În: Jakab, Albert Zsolt – Peti, Lehel (ed.): *Minorități în zonele de contact interetnic. Cehii și slovacii în România și Ungaria*. Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale – Kriterion, 247–257.

SÁNDOR, Klára

1996 A nyelvcsere és a vallás összefüggése a csángóknál. *Korunk* VII (11), 60–75.

SHOHAMY, Elana – GORTER, Durk (eds.)

2009 *Linguistic Landscape. Expanding the Scenery*. New York–London. Routledge.

SLOBODA, Marián

2009 State Ideology and Linguistic Landscape: A Comparative Analysis of (Post)communist Belarus, Czech Republic and Slovakia. În: Shohamy, Elana – Gorter, Durk (eds.): *Linguistic Landscape. Expanding the Scenery*. New York–London, Routledge, 173–188.

TÁNCZOS, Vilmos

2012 *Language Shift among the Moldavian Csángós*. Cluj-Napoca, The Romanian Institute for Research on National Minorities.

Baze de date, alte surse:

IPUMS-International

2015 Minnesota Population Center. Integrated Public Use Microdata Series, International: Version 6.4 [Machine-readable database]. Minneapolis, University of Minnesota, 2015.

Observator TV publicată pe YouTube. Data publicării: 17 august 2017.

Sursa: <https://www.youtube.com/watch?v=2JkxnmPI6IU>.

Accesat la 12.03.2018.

Albert Zsolt JAKAB – Lehel PETI

Etnicitate și turism – cehii din Banat

Studiul prezintă așezarea și modul de viață al cehilor din Banat, cu un accent pe situația de după schimbarea de regim din 1989. Din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cehii sosiți în mai multe valuri au creat așezări specifice în partea de sud-vest a țării, în munții acoperiți cu păduri aflați de-a lungul Dunării. La început s-au ocupat de exploatare forestieră, apoi în anii socialismului de minerit. Înainte de schimbarea sistemului, numărul lor a fost de cca. 5.500, care până în 2021 a scăzut la 1.576. Motivul este, pe de o parte, declinul natural al populației și, pe de altă parte, mutarea generației mai tinere în Cehia. După repatriere, turismul etnic din țara-mamă s-a intensificat. Studiul urmărește să analizeze ce fel de modele migraționale se manifestă aici și ce se întâmplă cu comunitățile de origine, cum se transformă semnificațiile asociate cu locurile de origine în rândul emigranților cehi, cum apare patria părăsită în discursul lor și cum influențează cehii din patria-mamă, aflați în căutarea ruralității tradiționale, a experienței exotice și a „călătoriei în timp”, etnicitatea cehilor din România.

Migration and Ethnicity: The Czechs from Banat

The study describes the settlement, lifestyle and circumstances of the Czech community in Banat after the change of the political regime in 1989. Starting from the first half of the 19th century, the Czechs arrived in several waves, establishing their own settlements in what is today the southwestern part of the country, in the forested mountains along the Danube. Initially they were engaged in logging, and then, during state socialism, they worked in mining. Before the change of the regime, their population numbered approximately 5,500, but by 2021, it dwindled to 1,576. This decline is due partly to the natural decrease of the population and partly to the migration of the younger generation to their kin-state, the Czech Republic. In the wake of repatriation, there was a notable increase in ethnic tourism from the Czech Republic to Romania. The study seeks to answer several questions: What migration patterns prevail and what are the consequences for the communities of origin? How do the meanings associated with their place of origin evolve among Czech migrants? How is

the homeland represented in the discourses? And lastly, how do the Czechs from the motherland seeking traditional rural experiences, exotic encounters, and a sense of “time travel” influence the ethnicity of Czechs residing in Romania.

Attila DEÁK – Melinda KARDOS

Etnicitate într-un mic oraș din județul Satu Mare – studiu de caz asupra șvabilor din Ardud

Studiul analizează componentele etnicității șvabilor care trăiesc în Ardud (Erdőd), diferitele situații de viață și reprezentare a etnicității, precum și contextul instituțional al acesteia. Descrie principalele procese din istoria regională a șvabilor (din care a făcut parte și Ardud) și impactul lor asupra schimbării etnicității. Cercetarea folosește contextualizarea istorică, analiza peisajului lingvistic, analiza documentară și interviuri concentrându-se atât asupra ocaziilor rituale evidențiate din punctul de vedere al etnicității, cât și asupra rolului etnicității în situațiile cotidiene. Argumentul analitic al analizei este legat de teoriile lui Don Handelman despre diferitele grade de „putere” integratoare a etnicității, precum și conceptul lui Herbert J. Gans despre etnicitatea simbolică.

Ethnicity in a Small Town: Case Study on the Swabians from Ardud (Satu Mare County)

The paper examines the components of the Swabian ethnicity of the community of Ardud (Erdőd), delving into various situations in which ethnicity is experienced and represented, as well as its institutional context. The study describes the major processes in the regional history of the Swabians, particularly those affecting Ardud, and the impact of these changes on the evolution of Swabian ethnicity. The research employs several methods, including historical contextualization, linguistic landscape analysis, examination of documents, and interviews (focusing both on ritual events that underscore ethnicity and on the role of ethnicity in everyday situations). The analytical argument of the paper aligns with Don Handelman’s notions regarding the different degrees of integrative “power” of ethnicity and Herbert J. Gans’ concepts on symbolic ethnicity.

Pentru publicarea acestui volum le datorăm mulțumiri tuturor celor care ne-au găzduit pe parcursul muncii de teren, ne-au acordat timpul lor, le-au povestit cercetătorilor o bucată din viața lor și le-au oferit celor din afară oportunitatea să îi cunoască. Între munca de teren și apariția cărții a trecut mult timp, în care au avut loc schimbări, și este mai mult ca sigur că numeroase detalii care apar în această carte sunt deja de domeniul trecutului. În ciuda acestui fapt, suntem convingși că volumul conține și ceva durabil, câteva perspective ce pot aduce o plusvaloare merită să aprofundeze atât autocunoașterea, cât și reprezentarea alterității și a diversității culturale a României.

ISBN: 978-606-8377-77-3

9 786068 377773